

Правилник о Националном оквиру образовања и васпитања

Правилник је објављен у "Службеном гласнику РС", бр. 98/2017 од 3.11.2017. године, а ступио је на снагу 11.11.2017.

Члан 1.

Овим правилником утврђује се Национални оквир образовања и васпитања.

Члан 2.

Национални оквир образовања и васпитања одштампан је уз овај правилник и чини његов саставни део.

Члан 3.

Овај правилник ступа на снагу осмог дана од дана објављивања у „Службеном гласнику Републике Србије”.

Број 110-00-00250/2017-04

У Београду, 27. октобра 2017. године

Министар,
Младен Шарчевић, с.р.

НАЦИОНАЛНИ ОКВИР ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА

УВОД

Национални оквир образовања и васпитања (у даљем тексту: Оквир) је документ који представља основ за унапређивање образовања и васпитања деце, ученика и одраслих, рада установе и целокупног образовног система у Републици Србији. Он је утемељен на универзалним вредностима, савременим педагошким принципима и приоритетима националне стратегије развоја образовања. То је нормативни и развојни документ којим се обезбеђује јединствена основа и приступ детету, ученику и одраслом, учењу и подучавању¹, као и разумевање заједничких кључних елемената предшколског, основног и средњег нивоа образовања и васпитања (у даљем тексту: образовање).

Оквир представља везу између законских решења и образовне праксе у домену доуниверзитетског образовања. Његова сврха је да обезбеди кохерентност и функционалност образовног система. Он доприноси разумевању повезаности циљева, образовних стандарда, компетенција ученика и исхода учења са процесима планирања, праћења, вредновања и другим кључним елементима образовања у Републици Србији, као што су вредности и принципи на којима оно почива. То је документ најопштијег типа на основу којег се припремају оквири нижег нивоа општости.

У припреми Оквира уважене су:

- развојне и образовне потребе, интереси и интересовања деце и ученика, то јест њихов интелектуални, физички, емотивни, социјални, морални и естетски развој;
- будуће потребе деце, ученика и одраслих, као што су: како пронаћи одговарајући посао, како започети сопствени посао, како активно учествовати у друштвеном животу, како сачувати животну средину за себе и будуће генерације, како сачувати здравље и слично;
- друштвене, економске и културне потребе, у складу са схватањем образовања као важног фактора развоја друштва у целини.

Оквир је намењен свима који су на непосредан или посредан начин укључени у образовање и васпитање: запосленима у Министарству који су задужени за креирање образовних политика, члановима Националног просветног савета и Савета за стручно образовање и образовање одраслих, стручњацима који учествују у развијању предшколског програма и програма наставних предмета на свим нивоима и врстама доуниверзитетског образовања, као и онима који се баве праћењем и вредновањем остварености постављених циљева образовања. Ослонац је запосленима у предшколским установама, основним и средњим школама, у сагледавању и преиспитивању усклађености сопствене праксе са приступом који се афирмише Оквиром. Познавање овог документа помаже унапређивању различитих видова сарадње васпитно-образовних установа са родитељима, локалном заједницом, различитим институцијама и невладиним сектором. Он, такође, даје смернице за развој иницијалног образовања и стручног усавршавања наставника и васпитача.

У првој целини Оквира описане су околности у којима је настао, то јест наведене су најзначајније развојне и реформске иницијативе у образовном систему које су водиле до тога да се појави потреба за оваквим документом. Укратко је приказан и систем образовања и васпитања у Републици Србији, по нивоима, врстама и њиховој функцији.

Друга целина говори о мисији васпитања и образовања, о вредностима и принципима на којима они почивају. Ту су дати и сврха, односно општи циљ васпитања и образовања и његови исходи.

Трећа целина се односи на квалитет образовања, на његове елементе и њихову повезаност. Приступ учењу и подучавању, који води ка остваривању исхода и развијању компетенција, има централну позицију у овом документу. У овом делу говори се и о подршци квалитетном образовању у погледу етоса образовно-васпитних установа, као и захтева који се у вези с тим постављају пред наставнике, васпитаче, стручне сараднике и директоре.

На крају документа дате су смернице за развој различитих оквира нижег нивоа општости.

¹ Израз подучавање се односи на наставу у школи и на активности у предшколској установи.

1. ОБРАЗОВНИ СИСТЕМ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

1.1. Предуслови за настанак Оквира

У Републици Србији, као и у многим другим земљама, континуирано увођење новина у образовни систем у једном тренутку доводи до потребе да се једним општим документом обједине и функционално повежу његови најважнији елементи. Оквир је најшире полазиште за оно што се одвија у образовању, пружа јасне смернице деловања, истовремено остављајући довољно простора за различита решења. Чињеница да је покушај припреме таквог оквира у Републици Србији 2002. године остао неуспешан, указује на то да је за његово усвајање битан контекст и повољан друштвени тренутак. Све досадашње иницијативе и активности, које су се спроводиле у образовном систему, биле су значајне у развојном смислу, али нису биле довољно синхронизоване и нису обезбедиле очекивано унапређивање образовања као целине.

У тренутку када је успостављен законодавни и стратешки оквир у образовању Републике Србије, који уважава савремену европску образовну политику и праксу, као и богато искуство и аутентичност домаће образовне праксе, стекли су се услови за развој оваквог документа. У припреми Оквира узета су у обзир међународна документа из области образовања која је држава Република Србија потписала, резултати реализованих истраживања, огледа и пројеката, међународних тестирања ученика, као и искуства других земаља у примени савремене педагошке теорије и образовне праксе.

Истичемо активности које су биле од значаја за припрему Оквира, обликовање постојећих законских решења и утврђивање приоритета развоја образовања у Републици Србији:

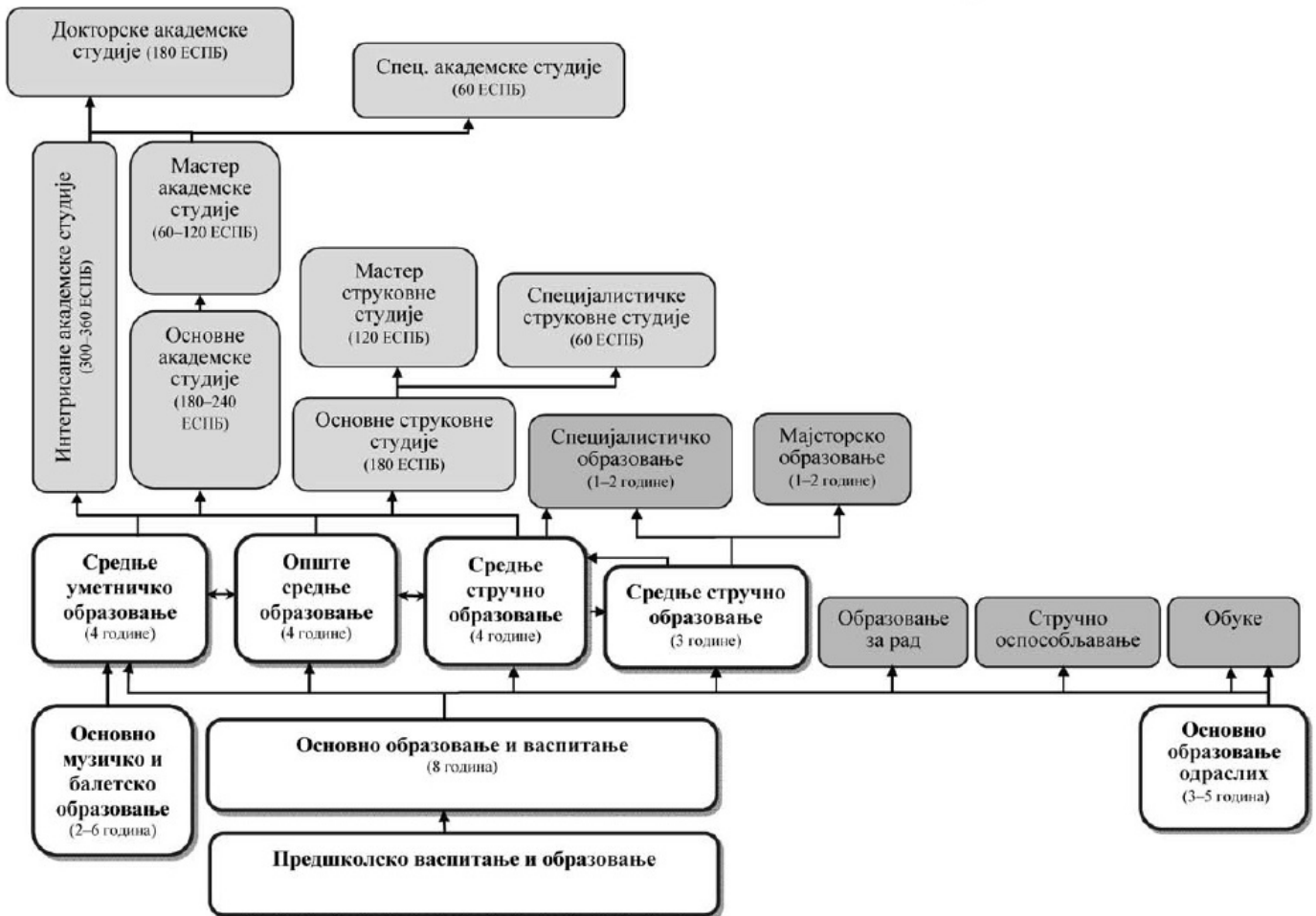
- Усвојена је Стратегија развоја образовања у Србији до 2020. и пратећи Акциони план;
 - Донет је Закон о основама система образовања и васпитања у који су уграђени појмови компетенције, стандарди, исходи;
 - Донети су прописи за развој инклузивне културе, политике и праксе и обезбеђене су обуке за запослене у образовању, са циљем развоја инклузивних установа;
 - Школско развојно планирање и самовредновање постају редовне и обавезне активности установа;
 - Уведена је обавеза полагања испита за лиценце за наставнике и постоји обавеза сталног стручног усавршавања;
 - Интензивирани су активности на успостављању Националног оквира квалификација;
 - Донети су сви стандарди квалитета који се односе на постигнућа ученика, рад установа, рад наставника и директора, квалитет уџбеника; одређени стандарди су и ревидирани;
 - Уз подршку Европске Уније (пројекти CARDS 1, CARDS 2, GTZ, GIZ) унапређено је средње стручно образовање, што се пре свега огледало кроз нове наставне планове и програме засноване на исходима;
 - Највећи број наставних планова и програма у стручном образовању, преведени су из статуса огледа у систем, засновани су на стандардима квалификација и оријентисани су на остваривање исхода;
 - У стручном образовању уведени су нови образовни профили усклађени са потребама тржишта рада;
 - На нивоу основне и средње школе постоји изборност наставе, при чему су грађанско васпитање и верска настава заступљени од почетка до краја ова два нивоа образовања;
 - На нивоу основне школе уче се два страна језика; информатика и рачунарство је обавезан предмет од петог разреда; предузетништво је обавезан наставни предмет у иновираним образовним профилима стручних школа;
 - Све је више школа у којима је уведено учење кроз рад, односно модел дуалног образовања;
 - Реформисано је основно образовање одраслих у коме се акценат ставља на функционално образовање;
 - Постоји велики избор уџбеника и додатних наставних средстава који задовољавају стандарде квалитета; први пут су штампани и прилагођени уџбеници;
 - Успостављен је систем спољашњег вредновања установа у односу на Национални оквир квалитета рада установа;
 - Донети су потребни прописи и документа за превенцију насиља и поступање у случајевима насиља, злостављања и занемаривања деце;
 - Пројекат Подршка развоју људског капитала и истраживању – опште образовање и развој људског капитала, реализован у периоду од 2013. до 2015. године, био је намењен провери увођења новог приступа настави и учењу, оријентисаног на исходе и компетенције, кроз припрему општег и предметних оквира. Нека од применљивих решења уграђена су у овај документ;
 - Развоју квалитета образовно васпитне праксе установа допринели су бројни програми и пројекти чији су носиоци биле међународне организације и организације цивилног друштва (нпр. пројекат Активно учење);
 - Пилотирање новог предлога Основа програма предшколског васпитања и образовања (пројекат Године узлета), којим се дефинише концепција предшколског васпитања и образовања и даје оквир за документа која даље уређују ову област, спроводи се у једном броју предшколских установа од јануара 2017. године. Циљ пројекта је да се провери концепт, идентификују компетенције васпитача потребне за његово остваривање, као и услови у погледу простора и опреме за реализацију планираних активности.
- Поред претходно наведених активности, бројни су били пројекти, програми, кампање и други системски покушаји и активности на националном и регионалном нивоу, које су оставиле трага на васпитно-образовну праксу или су постали део регулативе.

1.2. Структура доуниверзитетског образовања

Доуниверзитетско образовање Републике Србије чине три нивоа образовања:

- 1) предшколско васпитање и образовање;
- 2) основно образовање и васпитање;
- 3) средње образовање и васпитање.

СТРУКТУРА ОБРАЗОВНОГ СИСТЕМА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

1) Предшколско васпитање и образовање обухвата рад са децом од шест месеци до поласка у основну школу. Осим васпитања и образовања, као основне делатности, предшколска установа обавља и делатност којом се обезбеђују исхрана, нега, превентивно-здравствена и социјална заштита деце предшколског узраста, у складу са законом. Васпитно-образовни рад се остварује у целодневном или полудневном трајању, а могу да се остварују и различити облици и програми, у складу са потребама породица, могућностима предшколске установе и локалне заједнице. Рад се остварује у васпитним групама које могу бити јаслене (од шест месеци до три године) и групе вртића (од три године до поласка у школу). Васпитне групе могу бити формиране за децу истог и различитог узраста (мешовите). Постоји могућност формирања развојних група за децу са сметњама у развоју као и група на болничком лечењу.

У оквиру предшколског васпитања, обавезност се односи само на годину пре поласка у основну школу када се реализује припремни предшколски програм у трајању од четири сата дневно, најмање девет месеци.

2) Основно образовање и васпитање траје осам година, обавезно је за све ученике и обухвата два циклуса од по четири разреда. У првом циклусу је настава организована као разредна, а у другом као предметна.

Наставним планом предвиђени су обавезни предмети, изборни програми и активности.

Националне мањине имају могућност да похађају основну школу на матерњем језику и тада имају обавезни предмет српски као нематерњи језик, а уколико се школују на српском језику, могу да бирају изборни програм матерњи језик са елементима националне културе.

Основно музичко и балетско образовање није обавезно, а уколико се ученик за њега определи школује се паралелно са редовном основном школом, у трајању до шест година.

За ученике који су посебно музички талентовани постоји уникатна школа која је интегрисана основна и средња школа; траје 10 година и интернатског је типа.

Одрасли могу стећи основно образовање које траје од три до пет година.

На крају основног образовања ученици полажу завршни испит који је обавезан за све. Њиме се процењује достигнуто исхода и развијеност компетенција стечених у основној школи. Други циљ завршног испита је процена квалитета рада школе и наставника, као и тренутни статус и напредак образовног система.

Ученици који желе да се упишу у специјализоване гимназије и одељења или уметничке школе, поред завршног испита, полажу и посебне пријемне испите који проверавају знања и способности релевантне за жељену школу.

3) Средње образовање и васпитање није обавезно и подељено је на:

- опште средње образовање и васпитање (гимназије);
- средње стручно образовање и васпитање;
- средње уметничко образовање и васпитање.

Опште средње образовање у Републици Србији траје четири године, намењено је наставку школовања и не даје квалификацију за тржиште рада. Стиче се у гимназијама, где ученици на основу својих способности и интересовања могу да бирају један од три смера: природно-математички, друштвено-језички или општи тип. У специјализованим гимназијама и одељењима за ученике са посебним способностима реализују се планови наставе и учења са проширеним садржајима.

Плановима учења и наставе обухваћени су обавезни наставни предмети и изборни програми који својим садржајима покривају најважније теме из области математике, природних и друштвених наука, језика, уметности и спорта, али омогућавају и овладавање многим другим знањима и вештинама потребним за живот у двадесет првом веку. Део наставе у појединим гимназијама и средњим стручним школама одвија се на страном језику.

На крају школовања ученици полажу општу матуру која има за циљ унапређивање квалитета средњег општег образовања и функцију сертификације (општом матуrom проверава се усвојеност општих стандарда постигнућа након завршеног средњег општег образовања и

васпитања у гимназији; стручном и уметничком матуrom проверава се стеченост компетенција и усвојености посебних стандарда постигнућа прописаних стандардом квалификације у оквиру одговарајућег занимања), као и функцију селекције кандидата за наставак образовања у научној, стручној или уметничкој области у којој је стечено средње образовање и васпитање.

Средње стручно образовање може трајати три и четири године. Други облици стручног образовања су: образовање за рад у трајању од две године, стручно оспособљавање у трајању од годину дана. Основна сврха стручног образовања је успостављање флексибилног система иницијалног и континуираног стручног образовања како би се одговорило на измењене захтеве тржишта рада, као и пружање општих знања и вредности потребних за даљи лични развој, професионални напредак и развој каријере. По завршеном средњем стручном образовању може се стећи специјалистичко и мајсторско образовање у трајању од годину дана до две године као и додатна квалификација у процесу доквалификације, односно преквалификације. Средње стручно образовање је организовано по подручјима рада и по образовним профилима.

По завршеном трогодишњем школовања ученик полаже завршни испит, а по завршеном четворогодишњем – стручну матуру. Завршним испитом у средњем стручном образовању и васпитању, проверава се стеченост компетенција дефинисаних стандардом квалификације за обављање послова одговарајућег занимања. Ученицима се кроз систем доквалификације пружа могућност за наставак школовања на високошколским установама. Успешним полагањем стручне матуре потврђује се да је ученик стекао стручне компетенције и део општих компетенција и има могућност наставка школовања.

У оквиру стручног образовања омогућено је стицање квалификација и по моделу дуалног образовања у коме се део програма наставе и учења („учење кроз рад“) реализује код послодавца у складу са посебним прописима.

У школи за образовање одраслих остварују се посебни програми у двогодишњем и трогодишњем трајању, програми стручног оспособљавања, специјалистичког, односно мајсторског образовања, програми обуке и други програми за образовање одраслих. Стручна школа може реализовати програме обука у оквиру неформалног образовања уколико је стекла статус јавно признатог организатора активности образовања одраслих.

Средње уметничко образовање

Музичко и балетско образовање, као и уметничко образовање за ученике даровите за ликовну уметност, посебан је институционални облик средњег образовања намењен ученицима који су имају посебне способности за ове области и који су положили пријемни испит. Школовање траје четири године и ученицима пружа заокружено образовање уметничког и општеобразовног садржаја.

У систему образовања музичке и балетске школе су једине у којима ученици могу имати својство редовног ученика уколико упоредо похађају неку другу средњу школу.

На крају школовања полаже се уметничка матура чији је резултат сертификација вештина које су ученици стицали за време образовања (потврђује да је ученик стекао стручне компетенције), проширивања могућности за наставак школовања као и унапређивања квалитета средњег стручног образовања.

Образовање и васпитање особа са инвалидитетом и сметњама у развоју, особа са тешкоћама у учењу и особа из дефаворизованих средина

Особе са инвалидитетом и сметњама у развоју, особе са тешкоћама у учењу и особе из дефаворизованих средина и социјалних група (деца, адолесценти и одрасли) имају пуно право на квалитетно образовање и васпитање уз уважавање њихових специфичности (OECD класификација).

Основно стратешко опредељење у образовању ових особа је инклузивни приступ у образовању који обезбеђује њихова права и омогућава њихову социјалну инклузију. Оријентација ка инклузивном приступу образовању подразумева процес деловања и одговарања на различите образовне потребе свих ученика и ученица, кроз повећавање учешћа у учењу, култури и заједници, и смањивање искључености из образовања. Инклузивно образовање се односи на школе, центре за учење и образовне системе који су отворени за сву децу.

У инклузивном приступу образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом организује се, пре свега, заједно са осталим ученицима.

Када је то, по мишљењу интерресорне комисије и уз сагласност родитеља, у најбољем интересу ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом, он може да похађа школу за образовање и васпитање ученика са сметњама у развоју.

На нивоу средњег образовања и васпитања постоје стручне школе (одељења) за ученике са сметњама у развоју и инвалидитетом које трају од једне до четири године.

2. ОСНОВЕ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА

2.1. Мисија образовања и васпитања

У складу са схватањем да је образовање један од кључних чинилаца развоја друштва, мисија образовања у Републици Србији јесте допринос економском, социјалном, научно-технолошком и културном развоју друштва у целини, као и развоју стваралачких и радних потенцијала и квалитета живота сваког грађанина. На тај начин се одређује сврха образовања и васпитања која има два аспекта: један је окренут друштву и његовој добробити, а други добробити сваког појединца.

Стратешким документима исказан је ниво који систем треба да достигне у одређеном временском периоду. На основу тога идентификују се образовне потребе Републике Србије које произилазе из неколико најважнијих захтева:

- даљи развој производног система заснивати на знању, предузетништву, сопственим и трансферисаним технолошким иновацијама, тржишној економији и међународној пословној, техничкој и другој сарадњи;
- повећати међународну конкурентност привреде Републике Србије и инвестициону привлачност;
- смањити регионалну неуједначеност у нивоу развијености и степену образованости;
- обезбедити такав културни развој нације којим се чува и негује културно наслеђе и идентитет, развија толерантан и сараднички однос према другим културама и јача допринос културе укупном квалитету живота становника Републике Србије;
- придружити се заједничком европском простору са циљем да Република Србија постане конкурентан и продуктиван чинилац укупних развојних стремљења исказаних у документу „Европа 2020“;
- наставити са развојем демократског, социјално правичног, правно уређеног и развојно одговорног друштва у Републици Србији.

На основу наведеног може се рећи да је мисија образовног система Републике Србије да правовремено, квалитетно и ефикасно образује становништво, у складу са исказаним развојним опредељењима државе и да одговори на образовне потребе сваког појединца. То је оствариво само ако се обезбеди кохерентност утицаја различитих нивоа и врста образовања.

У том смислу сваки сегмент предуниверзитетског образовања има специфичну мисију којом доприноси остваривању квалитетног образовања.

Мисија предшколског васпитања и образовања је да кроз интегрисане процесе бриге, неге, васпитања и образовања подстиче и развија потенцијале деце, са задатком остваривања дугорочних циљева који су основа за успешно функционисање и целоживотно учење. Општи циљеви су усмерени на то да се свој деци предшколског узраста обезбеди целовит развој кроз подршку њихове добробити и пружањем услова и подстицаја да развија своје капацитете, проширује искуства и изграђује сазнања о себи, другим људима и свету, да учешћем у различитим програмима имају прилике и могућности да се осећају задовољно, остварено и прихваћено, да граде односе поверења и уважавања, блискости и пријатељства; да развијају предиспозиције за целоживотно учење као што су отвореност, радозналост, рефлексивност, истрајност, поверење у себе, чиме се постављају темељи развијања образовних компетенција и да имају прилике да се упознају, истражују и преиспитују различита подручја људског сазнања и делања, да оперишу различитим продукцима културе и начинима изражавања.

Мисија основног образовања и васпитања јесте да буде темељ целокупног система образовања и да обезбеди квалитетно

образовање свих грађана. Функција основног образовања јесте да базично описмени ученике из свих области значајних за живот у савременом свету, да развија функционална знања, умења, мотивацију за учење, ставове и вредности неопходне за формирање националног и културног идентитета, те базичне културне потребе и навике, што оспособљава за даље школовање, целоживотно учење и активан и конструктиван живот у савременом друштву.

Мисија општег средњег образовања и васпитања и средњег уметничког образовања и васпитања јесте да развије кључне компетенције, стваралачке и сазнајне потенцијале ученика, позитиван однос према раду, знању и учењу и оспособи их за самосталан рад и целоживотно учење, односно да квалитетно образује и у васпитном смислу формира и усмери онај део младе популације која ће свој културни, научни и интелектуални развој наставити на академским студијама.

Мисија средњег стручног образовања и васпитања је да обезбеди могућности и услове ученику да стекне знања, вештине и ставове, односно кључне и стручне компетенције, ради ефикасног укључивања у свет рада и наставак школовања. Како би остварило те задатке, стручно образовање треба да буде функционалан, ефективан, рационалан и флексибилан систем, широко детерминисан и доступан свима, да одговори на тренутне и будуће потребе тржишта рада, развоја друштва у целини и да припреми појединца да се стално током живота усавшава и учи. Остварујући ову мисију, стручно образовање доприноси стварању друштва заснованог на знању а модел дуалног образовања, развијање предузимљивости, иновативности и креативности, што јесу темељи укупног одрживог развоја друштва у целини.

2.2. Вредности на којима почива образовање и васпитање

Национални оквир образовања и васпитања се заснива на основним друштвено-културним вредностима које уједно и подржава кроз своје циљеве. Те вредности су: слобода, равноправност, праведност, достојанство, патриотизам, породица, дијалог и толеранција, рад, солидарност, поштење, мир, здравље, безбедност, одрживи развој и друге демократске вредности. Једнакост у праву на образовање једна је од базичних вредности образовно-васпитног система. Она указује на потребу да се сваком детету и младој особи осигура окружење и пружи подршка која у највећој могућој мери доприноси њиховој добробити и целовитом развоју.

Уз наведене опште вредности, у образовно-васпитни систем уткане су и вредности које су посебно за њега важне, као што су:

1) **идентитет** – у доба глобализације, у коме је присутно снажно мешање различитих народа, култура и религија, очекује се да кроз образовање особа постане грађанин света, а да притом сачува свој национални идентитет, свој језик и писмо, своју културу, друштвену, моралну и духовну баштину;

2) **компетентност и целоживотно учење** – у данашњем динамичном свету, потребно је овладати компетенцијама које омогућавају ефикасну сарадњу у тимовима, континуирано учење нових садржаја, иницијативу и прилагођавање на измењено окружење; у ту сврху образовање треба да подстиче развијање способности мишљења вишег нивоа, односно критичко и креативно мишљење и вештине решавања проблема;

3) **одговорност** – етичност и позитиван став према учењу свих учесника у образовно-васпитном процесу претпоставка је активног и одговорног понашања и приступа образовању; разумевање резултата до којих учење треба да доведе, континуирана подршка и одговарајућа повратна информација претпоставке су за оснаживање младог човека како би управљао и преузео одговорност над сопственим процесом учења;

4) **предузетништво** – активирање личних потенцијала особе на креативан, конструктиван и иновативан начин ради постизања жељених циљева; предузимљивост укључује препознавање могућности, спремност на деловање и склоност преузимања разумног ризика што је процењено као важна компетенција за снажање у свакодневном животу и свету рада који се убрзано мења;

5) **партиципативност и комуникативност** – активан и продуктиван живот у заједници који подразумева различите облике волонтеризма, умрежавања, тимски рад и комуникацију у различитим модалитетима.

2.3. Општи принципи, циљеви и исходи образовања и васпитања

Принципи, циљеви и исходи образовања су међусобно условљени и повезани. Они проистичу једни из других и самим тим морају се посматрати у међусобном односу. Циљеви и исходи су у складу са принципима, а остваривањем исхода се постижу постављени циљеви.

Принципи на којима се заснива образовање и васпитање представљају нормативни и вредносни оквир унутар којег се регулишу сви елементи тог процеса. Они представљају начела која су обавезујућа за све који учествују у систему образовања и васпитања у Републици Србији и то не само у његовом структурирању, већ и у функционисању и управљању и односе се на све ученике. Принципи су израз општедруштвених тежњи и одсликавају праваца развоја и то не само образовања већ и целокупног друштва.

Систем образовања и васпитања мора да обезбеди за сву децу и ученике: једнакост и доступност остваривања права на образовање и васпитање; разноврсне облике учења, наставе и оцењивања; поштовање људских права и права сваког детета и ученика; висок квалитет образовања и васпитања за све; целоживотно учење; образовање и васпитање засновано на компетенцијама; компетентност и професионалну етику која подразумева високу стручног наставника, васпитача и стручних сарадника; хоризонталну и вертикалну проходност у образовном систему; демократичност.

У остваривању принципа, посебна пажња посвећује се: континуираној сарадњи са породицом; подршци преласка детета, односно ученика на следећи ниво образовања и васпитања; идентификацији, праћењу и стимулисању ученика са изузетним способностима (талентовани и даровити); могућности да деца и ученици са сметњама у развоју, инвалидитетом и из других осетљивих група, без обзира на сопствене материјалне услове имају приступ свим нивоима образовања и васпитања; смањењу стопе напуштања система образовања и васпитања; каријерном вођењу и саветовању ученика; остваривању права на образовање и укључивање у систем образовања и васпитања на различитим узрастима и нивоима; сарадњи са ученицима, ради успешног остваривања постављених циљева образовања и васпитања.

Циљеви се односе на очекиване резултате образовања и васпитања и показатељи су основних вредности. Они су основ за планирање и конципирање образовних и васпитних процеса, као и за дефинисање исхода.

Општи циљеви образовања и васпитања су: обезбеђивање добробити и подршка целовитом развоју детета и ученика; обезбеђивање подстицајног и безбедног окружења; развијање ненасилног понашања; развијање и практиковање здравих животних стилова; развијање свести о значају одрживог развоја и очувања животне средине; континуирано унапређивање квалитета процеса и исхода образовања и васпитања; развијање компетенција за снажање и активно учешће у савременом друштву које се мења; пун интелектуални, емоционални, социјални, морални и физички развој сваког ученика; развијање кључних компетенција за целоживотно учење, међупредметних компетенција и стручних компетенција у складу са захтевима занимања и потребама тржишта рада; развој свести о себи, стваралачких способности, критичког мишљења, мотивације за учење, способности за тимски рад и способности самовредновања и оспособљавање за доношење ваљаних одлука; развијање позитивних људских вредности; развијање осећања солидарности и разумевања; поштовање права детета, људских права и грађанских слобода; поштовање расне, националне, културне, језичке, верске, родне, полне и узрастне равноправности; развијање личног и националног идентитета; развијање свести и осећања припадности Републици Србији; поштовање и неговање српског језика и матерњег језика, традиције и културе српског народа и националних мањина; развијање интеркултуралности; повећање ефикасности образовања и васпитања и унапређивање образовног нивоа становништва Републике Србије као државе засноване на знању.

Исходи се односе на конкретне ефекте образовања који су мерљиви и омогућавају систематско праћење и вредновање. Кроз исходе конкретизују се циљеви за чију реализацију су одговорни школа и наставници. Исходи одређују која знања, умења, ставове и вредности ученик треба да стекне, развије по окончању неког нивоа и врсте образовања водећи рачуна и о конкретним условима у којима се оно одвија.

Општи исходи образовања и васпитања представљају способност ученика да: изрази и тумачи идеје, мисли, осећања, чињенице и ставове у усменој и писаној форми; прикупља, анализира и критички процењује информације; користи српски језик, односно језик националне мањине и страни језик; користи научна и технолошка знања; ради ефикасно са другима као члан тима; зна како да учи; уме

да разликује чињенице од интерпретација; примењује математичко мишљење у циљу решавања проблема у свакодневном животу; користи дигиталне технологије; одговорно и ефикасно управља својим активностима; конструктивно учествује у свим облицима друштвеног живота; поштује људска права и слободе; прихвата промене, преузима одговорност и има предузетнички приступ; има свест о сопственој култури и разноликости култура.

Остваривање исхода обезбеђује се укупним образовно-васпитним процесом на свим нивоима образовања и васпитања, кроз све облике, начине и садржаје рада.

3. КВАЛИТЕТ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА

3.1. Карактеристике и елементи квалитета образовања и васпитања

Квалитет образовно-васпитног система процењује се преко тога колико он обезбеђује добробити појединцу и друштву. У најширем смислу, добробит за појединца је успешно функционисање које се сагледава кроз три димензије: персоналну (бити добро и функционисати успешно), делатну (умети и штети) и социјалну (припадати, учествовати). Добробит друштва се мери преко економских показатеља као што су: бруто национални доходак, степен упослености, стандард живота, конкурентност, ниво техничке развијености и др. Све димензије су међусобно повезане и узајамно условљене.

Да би се обезбедио квалитет образовања, потребно је да систем поседује неколико основних карактеристика:

- 1) **отвореност** – усмереност на препознавање, праћење и одговарање на потребе појединца и друштва;
- 2) **правичност** – могућност избора у складу са способностима и интересовањима а не на основу материјалног статуса, припадања/неприпадања некој групи, стереотипа, очекивања средине, притисака, дискриминације;
- 3) **мерљивост и проверљивост** – систематско и објективно прикупљање квантитативних и квалитативних података и њихова интерпретација у односу на стандарде, исходе, циљеве;
- 4) **ефикасност и ефективност** – однос уложеног и добијеног ефекта;
- 5) **регулисаност** – дефинисаност структуре, функција и веза међу елементима система.

Закон о основама система образовања и васпитања као елементе квалитета образовања одређује: циљеве, програме, стандарде, компетенције ученика, обухват и бригу о осетљивим категоријама деце и ученика, окружење за учење, компетенције запослених, сарадњу са родитељима, односно другим законским заступницима и широм заједницом, независно вредновање и самовредновање, управљање, материјалне и финансијске ресурсе.

Од наведених елемената домен Оквир су компетенције, стандарди, окружење за учење (приступ настави оријентисаној на учење) и вредновање.

3.2. Компетенције

Образовање је у савременом свету оријентисано на постизање компетенција. Увођење појма компетенције у образовне политике везује се за крај прошлог века и за документ Европски референтни оквир компетенција.

Карактеристике кључних компетенција: релевантне су за све појединце; трансверзалне су јер оспособљавају за успешно укључивање у све сфере личног, професионалног и друштвеног живота; одговарају и економској и друштвеној сврси (од бољег здравља, родитељства, до друштвеног активизма); промовишу заједничке вредности, имплицирају способност суочавања са променама, учење из искуства и деловање са критичким ставом.

У том смислу и Закон о основама система образовања и васпитања наводи да кључне компетенције представљају скуп интегрисаних знања, вештина и ставова који су потребни сваком појединцу за лично испуњење и развој, укључивање у друштвени живот и запошљавање.

Кључне компетенције за целоживотно учење су: комуникација на матерњем језику; комуникација на страном језику; математичке, научне и технолошке компетенције; дигитална компетенција; учење учења; друштвене и грађанске компетенције; осећај за иницијативу и предузетништво; културолошка осведешљеност и изражавање.

Прве три кључне компетенције могу се повезати са традиционалним наставним предметима, а осталих пет су међупредметне. Оне се развијају кроз наставу свих предмета, примењиве су у различитим ситуацијама и контекстима при решавању различитих проблема и задатака и неопходне свим ученицима за лично остварење и развој, укључивање у друштвене токове и запошљавање и чине основу за целоживотно учење.

3.3. Стандарди

Стандарди образовања и васпитања представљају скуп норми на основу којих се врши процена квалитета у систему образовања и васпитања. Они су резултат процеса у току кога долази до усаглашавања између ефеката које је образовно-васпитни систем остварио и оних које треба да постигне у наредном периоду. Стандарди одговарају на нека стратешки важна питања с којима се образовно-васпитни систем у Републици Србији увек изнова суочава: какве ефекте постижемо у образовању и где можемо и морамо постићи боље ефекте са капацитетима којима располажемо. Овај баланс између онога „где смо“ и „где желимо да будемо“ веома је важан аспект стандарда и битно их разликује од онога што је исказано кроз циљеве образовања.

Основна карактеристика стандарда је њихова мерљивост, заснованост на емпиријским подацима, а степен њихове остварености може се проверавати. На основу тих провера и пратећих анализа, у интервалима од неколико година, могуће је проценити квалитет образовног система и даље развијати стандарде. Успостављање и унапређивање стандарда је континуиран процес, повезан са променама захтева које друштво поставља пред образовање.

Образовни систем Републике Србије има развијених пет врста стандарда и то су:

- 1) стандарди постигнућа ученика;
- 2) стандарди компетенција наставника;
- 3) стандарди компетенција директора;
- 4) стандарди квалитета рада установе;
- 5) стандарди квалитета уџбеника.

Стандарди постигнућа ученика су искази о темељним знањима, вештинама и умењима које сви ученици треба да стекну до одређеног нивоа у образовању. Стандарди артикулишу најважније захтеве школског учења и наставе и исказују их као исходе видљиве у мишљењу, расуђивању и понашању ученика. Преко стандарда се образовни циљеви преводе на много конкретнији језик који описује постигнућа ученика, стечена знања, вештине и умења. Формулације стандарда су конкретне, оперативне и дате у исказима шта ученик зна, може и уме и могуће их је проверити тестирањем или посматрањем.

Стандарди компетенција наставника одређују се у односу на циљеве и исходе учења и треба да обезбеде критеријуме за поучавање које ће се сматрати професионалним и успешним.

Стандарди компетенција директора утврђују оне критеријуме којима се обезбеђује успешно управљање, организовање, руковођење, извршавање и контролисање рада установа. Они описују кључне активности за које директор мора бити оспособљен како би успешно руководио установом и обезбедио остваривање њених циљева. Сврха стандарда је осигурање и унапређивање квалитета рада, чиме се доприноси остваривању општих исхода образовања и васпитања дефинисаних законом.

Стандарди квалитета рада установе остварују се у процесу спровођења самовредновања и спољашњег вредновања школа и предшколских установа. Њихова сврха је да обезбеде и унапреде услове за развој образовања, осигурају и унапреде квалитет програма образовања, свих облика образовно-васпитног рада и услова у којима се образовање остварује.

Стандарди квалитета уџбеника односе се на садржај, педагошко-психолошке, дидактичко-методичке и језичке захтеве, као и на

ликовно-графичку и техничку опремљеност наставног средства. Њихова сврха је да се унапреди квалитет уџбеника и других наставних средстава и тиме допринесе остваривању циљева и општих исхода образовања и васпитања.

Сваки од ових пет стандарда односи се на специфичан аспект образовања али здружено треба да обезбеде објективну процену општег квалитета образовања. Колико су стандарди добри посматра се и по томе колико су међусобно усаглашени и каква је њихова примењивост у пракси.

3.4. Приступ васпитању, учењу и подучавању

У концепту где се учење одређује као целоживотни процес изградње компетенција, настава и наставници добијају другачију функцију. Учење се организује као: учење ради стицања знања, учење како се делује, учење да се живи заједно и учење за цео живот. Основно полазиште савременог приступа учењу је да је то процес активне конструкције знања у одређеном контексту. Оно се одвија кроз интеракцију са конкретном физичком средином и социјалним окружењем, путем развијања односа размене и сарадње.

Учење и подучавање почивају на:

- разноврсним (истраживачким, пројектним, партиципативним, кооперативним) методама које обезбеђују искуство у различитим активностима учења ученика; подстицању мотивације и самосталности у учењу и учења од других и са другима;
- ослањању на сопствене снаге ученика, развоју самопоштовања и осећања компетентности;
- успостављању веза између животног искуства деце и ученика са активностима и садржајима учења у установи (На тај начин олакшава се развој нових знања, разумевање циља и смисла учења и развија мотивација. Корист од учења и вредност наученог, обезбеђује се применом у новим и различитим ситуацијама учења у установи и свакодневном животу);
- уважавању индивидуалних карактеристика, образовних потреба, могућности, интересовања и различитих услова и околности у којима се ученици развијају и образују (Поштовање особности сваког ученика на сваком нивоу образовања огледа се у обезбеђивању приступа/учешћа у активностима учења које омогућавају развоја и напредовање у остваривању исхода учења сопственим темпом.);
- неговању и подстицању критичког мишљења, креативности и иницијативе како би се ученицима омогућило да нађу најбољег начине поступања у различитим областима свакодневног живота и живота у установи;
- постављању очекивања у зони наредног развитка пред сваког ученика; организовању активности и избору садржаја и материјала који побуђују радозналост (На тај начин потребно је обезбеђивати мотивишућа искуства, важна за подстицање интересовања и развој трајног позитивног односа и задовољства у учењу);
- подстицању солидарности, толеранције, етике бриге, поштовању других и одговорности за сопствено понашање ради формирања личног система вредности као темеља позитивних односа са другима, здраве породице и друштва у целини.

Подршка настави оријентисаној на учење подразумева стварање окружења које обезбеђује сваком ученику да оствари своје пуне потенцијале. Окружење се посматра у ширем смислу као: физичко окружење (простор, опрема, број ученика), емоционално окружење (осећања и потребе ученика и наставника), социјално окружење (међусобни однос ученика и однос између ученика и наставника, као и односи између наставника и родитеља) и сазнајно окружење, које је у највећој мери одређено очекивањима у погледу ученичких постигнућа и разликама међу ученицима у погледу њихових почетних знања и вештина. Окружење за учење, које је у највећој мери повезано са етосом установе, препознаје се по квалитету:

1) сарадње – постоји сталан проток информација између свих учесника образовног процеса, подржавају се заједничке активности и конструктивне дискусије, уз међусобно поштовање и уважавање;

2) припадности – постоји осећај припадности школи/одељењу/групи, осећај да се ту добија емоционална подршку и деца/ученици себе виде као вредног члана заједнице;

3) ефикасности – постоји свест о повезаности уложеног напора и времена и постигнутих ефеката; нема очекивања да се ствари мењају и постижу ефекти без личног ангажмана;

4) усмерености на циљеве – окружење је сврсисходно, окренуто је ка постизању циљева, исхода, компетенција; нема несврхисходних активности.

Унапређивање сарадње, осећаја припадности, ефикасности и усмерености на циљеве није у надлежности једне особе. То је заједничка активност запослених у установи и деце/ученика којом се развија таква клима у установи у којој се сви добро осећају.

У концепту наставе оријентисане на учење траже се нове компетенције наставника и проширује се њихова одговорност. Подучавање је комплексан задатак који подразумева интеракцију са много ученика у великом броју различитих ситуација. Овладаност предметним садржајем није довољна за успешно вођење наставе. Ученичко постигнуће директно је повезано са компетенцијама наставника и то на више различитих нивоа.

Очекује се да васпитач/наставник подстиче свако дете/ученика да се активније укључује у сопствени процес учења. Тиме кључна компетенција васпитача/наставника постаје стварање стимулативног окружења за учење, подстицање мотивације ученика и помагање ученицима да управљају сопственим учењем, као и да развијају вештине решавања проблема.

На нивоу групе/одељења долази до изражаја васпитачка/наставникова компетенција да управља групом у којој постоје различите потребе, способности, интересовања, а често и различито културно и религијско наслеђе. Од васпитача/наставника се очекује да ради на такав начин да обезбеђује интеграцију групе користећи разлике као предности.

На нивоу установе од васпитача/наставника се очекује да самоевалуира свој целокупни рад, као и да на основу резултата различитих врста екстерног вредновања унапређује своје професионалне компетенције. Подразумева се вештина функционалног коришћења информационих и комуникационих технологија као и вештина доношења одлука.

3.5. Вредновање васпитања и образовања

Постизање и одржавање квалитета васпитања и образовања тесно је повезано са механизмима праћења и вредновања ефеката у смислу остваривања постављених циљева и очекиваних општих исхода. Вредновање тиме постаје саставни део образовно-васпитног процеса који је повезан са применом усвојених стандарда. Оно се остварује континуирано, на свим нивоима и врстама доуниверзитетског образовања и на начине који одговарају сегменту образовања који се прати.

Вредновање система – како је једнакост у праву на образовање једна од базичних вредности образовног и васпитног система, вредновање је усмерено на процену да ли је сваком детету и младој особи осигурано окружење и пружена подршка која у највећој могућој мери доприноси њиховој укључености и добробити. Вредновање на овом нивоу се остварује на основу индикатора за праћење стања у образовно-васпитној систему (обухват деце/ученика, број ученика који напуштају систем, број ученика уписаних у средњу школу, праћење инклузивног образовања и др.).

Вредновање установе – остварује се системом самовредновања и спољашњег вредновања применом Стандарда квалитета рада установе у релевантним областима: школски програм и годишњи план рада, настава и учење, образовна постигнућа ученика, подршка ученицима, етос, организација рада школе и руковођење, ресурси (наведено се односи на школу, а аналогно постоји и за предшколску установу). Квалитет сваке области процењује се у односу на оствареност стандарда.

Вредновање запослених – основ за вредновање рада наставника представљају Стандарди компетенција за професију наставника и њихов професионални развој који проверавају следеће области: компетенције за наставну област, предмет и методику наставе; за поучавање и учење; за комуникацију и сарадњу. Стандарди су основ и за самопроцену и личну оријентацију наставника у оквиру планирања сопственог професионалног развоја и креирање плана стручног усавршавања на нивоу образовно-васпитних установа.

Стандарди компетенција за професију директора односе се на следеће области: руковођење процесом васпитања и учења детета; руковођење васпитно-образовним процесом у школи; праћење и унапређивање рада запослених; развој сарадње са родитељима/старатељима, органом управљања, репрезентативним синдикатом и широм заједницом; финансијско и административно управљање радом установе; обезбеђење законитости рада установе.

Вредновање уџбеника – основ за вредновање јесу Стандарди квалитета уџбеника који се односе на садржај, педагошко-психолошке, дидактичко-методичке и језичке захтеве, као и на ликовно-графичку и техничку опремљеност. Сви уџбеници (под овим изразом се мисли на сва дидактичка средства) који су одобрени за употребу морају да испуне све прописане стандарде посматране преко одређеног броја показатеља.

Вредновање постигнућа ученика – односи се на континуирано вредновање усмерено на учење и развој ученика у непосредном контакту у конкретной школској ситуацији и који води ка оцењивању. У фокусу овог вредновања је ученик који тиме добија правовремене повратне информације о свом напретку, али истовремено то је драгоцен извор информација за наставника и подлога за планирање даљег рада и стварање бољег окружења за учење. За вредновање рада, напредовања и постигнућа ученика примењује се Правилник о оцењивању који дефинише различите видове оцењивања и њихову функцију. Систем националних испита који су обавезни за све ученике обезбеђује податке о постигнућу ученика на нивоу система, односно популације или узорка.

Основ за вредновање постигнућа ученика су стандарди постигнућа ученика и компетенције различитог нивоа, од кључних до специфичних предметних. Важно је да се вредновање на свим нивоима одвија на транспарентан и праведан начин, да је адекватно документовано и да се доживљава као средство за унапређивања квалитета образовања.

4. ОКВИР КАО ОСНОВА ЗА ПРИПРЕМУ ПОДОКВИРА И ПИСАЊЕ ПРОГРАМА

Национални оквир образовања и васпитања је документ који по својој општости даје смернице за целокупно доуниверзитетско образовање. На тај начин се обезбеђује усклађеност и кохезија система, али се не дају довољно конкретне смернице за развој образовања одређеног нивоа и врсте. Зато концепт оквира подразумева да се из општег развијају оквири нижег нивоа општости до нивоа програма.

Посматрано по нивоима образовања на основу Оквира развијају се следећи подоквири:

- Национални оквир за предшколско васпитање и образовање (Основе програма предшколског васпитања и образовања);
- Национални оквир за основно образовање и васпитање;
- Национални оквир за опште средње образовање и васпитање;
- Национални оквир за средње стручно образовање и васпитање;
- Национални оквир за средње уметничко образовање и васпитање.

Оквири дају смернице за све образовне и васпитне активности које се остварују у установи. То значи, на пример, да се Национални оквир за основно образовање и васпитање односи на све наставне програме и ваннаставне активности у школи. Школски програм, којим свака школа гради свој идентитет и прилагођава се потребама својих ученика, такође треба да буде усаглашен са смерницама оквира за свој ниво, а тиме и са општим Оквиром.

Овакав концепт оквира различитог нивоа општости подразумева да се даље развијају предметни оквири и оквири за одређене циљне групе или области. Тиме образовање добија логичку развојност, а међупредметне компетенције ученика развијају се смислено и синхроно. Пракса је показала да без постојања оваквих оквира све оно што није стриктно предметно као што је нпр. здравствено образовање, бива запостављено са очекивањем да ће се то некако спонтано остварити, што се не дешава. Из тог разлога потребно је развити и оквири појединих тема које су важне посматрано са становишта општих циљева, исхода и кључних компетенција. То су, на пример, оквири за одрживи развој или за предузетништво. По овом концепту могу се развијати и оквири за одређене циљне групе као што су, на пример, мањине или деца/ученици са посебним способностима.

Програми наставе и учења треба да садрже, такође, све релевантне смернице за њихов развој по разредима. У њима треба дефинисати сврху проучавања предмета, његову развојност по вертикали, повезаност с другим предметима по хоризонтали, очекиване исходе и развијене специфичне предметне компетенције. Полазиште за дефинисање предметних исхода за сваку годину учења предмета су опште међупредметне компетенције, општа предметна компетенција, специфичне предметне компетенције, као и стандарди постигнућа за наставни предмет и циклус. Посебно је важно да елементи програма садрже и смернице за организацију наставе оријентисане на исходе које су специфичне за конкретан предмет, елементе за израду критеријума праћења и вредновања ефеката наставе самог предмета као и неопходних ресурса за остваривање постављених циљева и исхода. Тиме се систем штити од мањкавости развоја предметних програма који су превасходно окренути ка садржају из области којој припадају и не кореспондирају довољно са општим циљевима и исходима.